

DOI 10.31558/1815-3070.2021.41.24

УДК 81'48 : 070

**ЗЕЛЕНІ ПУСТЕЛІ ЧИ КВІТУЧИЙ РАЙ:
КОНЦЕПТОСФЕРА ПРИРОДИ КРІЗЬ ПРИЗМУ МОВИ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ**

Стаття присвячена особливостям вербалізації концептосфери «природа» в соціальних мережах. Проаналізовано основні мовні репрезентанти концептів, що входять до її складу, виділено найбільш поширені когнітивні ознаки. Виявлено актуальні проблеми сучасного суспільства, пов'язані зі станом довкілля. Схарактеризовано динаміку вербалізації окресленого когнітивного явища.

Ключові слова: концептосфера «природа», концепт, мова соціальних мереж, когнітивна ознака.

Одним із ключових понять сучасної лінгвістики є концепт. Науковців передусім цікавлять ті концепти, які тісно пов'язані з культурою народу й демонструють його архетипну специфіку та колективну свідомість. Їх вивченням займаються лінгвокогнітологи, психолінгвісти та лінгвокультурологи. У системі етнокультурних концептів **проблема** репрезентації сфери природи є однією з найважливіших з огляду на традиційну натурфілософію та споконвічну естетизацію її об'єктів, притаманну українському народу. Незважаючи на велику кількість різноманітних досліджень у сфері лінгвістичної когнітології (Dyshliuk; Pryhodii; Tabakova), на сьогодні не зафіксовано жодної праці, яка була б присвячена вербалізації концептосфери «природа» в соціальних мережах. Увагу дослідників зазвичай привертає аналіз зазначеного об'єкта на основі художніх творів, зокрема його порівняльний аспект у двох мовах. Утім, саме соціальні мережі є інформативним джерелом нових поглядів і динаміки окресленого когнітивного явища в мовній картині світу, чим і визначається **актуальність** нашої наукової розвідки.

Метою статті є проаналізувати мовні засоби репрезентації концептосфери «природа» та визначити її нові когнітивні ознаки, а також виявити актуальні проблеми сучасного суспільства, пов'язані зі станом довкілля.

Питанню вербалізації концептосфери природи автор уже приділяв увагу в попередніх роботах, зокрема було здійснене дослідження на матеріалі художніх текстів (Serebrianska, “Kontseptosfera ‘nezhyva pryroda’”) та друкованих ЗМІ (Serebrianska, Zavorotko, “Movna reprezentatsiia kontseptiv pryrody”). Ця публікація систематизує найновіші погляди представників українського етносу, авторів дописів у соціальних мережах, на природні реалії і створює цілісні уявлення про аналізований об'єкт, адже спілкування в соцмережах є невід'ємним складником життя сучасної людини, одним із засобів моделювання мовної картини світу.

Як відомо, концепти актуалізуються в мовній практиці і, відповідно, втілюються в текстах, аналіз яких дозволяє виявити важливі аспекти взаємодії між концептуальною картиною світу і широким культурним контекстом. Джерельну базу дослідження складають тексти соціальних мереж Instagram і Facebook, зокрема інформативні публікації в групах «Суспільне Суми» (“Suspilne Sumy”), «Суми сьогодні» (“Sumy s'ohodni”), «Говоримо “вголос”» (“Hovorymo vholos”), «Сумські журналісти» (“Sumski zhurnalisty”), «Центр дозвілля молоді» (“Tsentr dozvillia molodi”), «Друзі Сеймського ландшафтного парку» (“Druzi Seimskoho landshaftnoho parku”), а також дописи користувачів на особистих сторінках та у блогах. Для аналізу було обрано матеріали різної тематичної спрямованості, що дало змогу глибше охопити особливості вербалізації концептів та їхнього змістового наповнення.

Сьогодні, як і завжди, людство приділяє багато уваги природі, подекуди ця тема набуває тривожних нот, оскільки стихійні лиха та забруднення довкілля вражають своєю масштабітністю. Варто зазначити, що під час добору емпіричного матеріалу в кожній групі соціальних мереж було виявлено дописи про те чи те явище, пов'язане з навколишнім середовищем. Найбільше їх – у групі «Друзі Сеймського ландшафтного парку», що покликана збирати та публікувати інформацію про Сеймський регіональний ландшафтний парк. Загалом аналізована концептосфера в дискурсі соцмереж представлена трьома тематичними групами відповідно до функційного навантаження номінацій природних об'єктів:

1. «Природа як простір життєдіяльності, екосистема»: *Земля – для людей; Поїздка пов'язана з охороною природи, птахів* («Друзі Сеймського ландшафтного парку». 18.09.2020).

2. «Природа як еталон краси й гармонії»: *Ви зможете прогулятися по одному з мальовничих Карпатських хребтів, подивитися на один із найкрасивіших українських водоспадів* («Говоримо “вголос”». 12.09.2020). Багато користувачів соціальних мереж викладають на своїх сторінках цитати з художніх творів про природу, вислови відомих людей, які загалом репрезентують концептосферу природи й засвідчують її естетичне сприйняття, наприклад: «У природи чисте серце» (Х. Огума); «Я пристрасно полюбив ліс з тих пір, як пізнав його ближче, і чим більше його пізнаю, тим більше люблю. І це завжди так буває: щоб полюбити, треба пізнати, – не знаючи, не можна любити. Хто полюбить ліс, той буде його берегти» (Дмитро Кайгородов); «Травневий ліс – особливий світ, цей місяць не сплутаєш ні з яким іншим. Ліс в цей час ніби живе своїм життям, і йому ніякого діла немає до візитерів» (Олег Рой); «У природи тільки чотири величезних декорації – час року, довічно одні й ті ж самі актори – сонце, місяць та інші світила, але, незважаючи на все вищесказане, вона міняє відвідувачів, посилаючи їх в інший світ» (Блез Паскаль).

3. «Природа як життєвий хаос, екологічна загроза, стихійне лихо»: *Рятувальники намагаються зняти з мілини сотні китів, що застрягли на піщаній косі, повідомляє Reuters. Екологи відзначають, що це один з найгірших в історії масових викидів ссавців цього виду на берег. 90 з приблизно 270 китів, які опинилися в пастці на мілководді, врятувати не вдалося. До кінця століття з лиця Землі можуть зникнути 558 видів ссавців. Людство ще може їх врятувати. Небачена досі пожежа між Башкирівкою і Кочетком знищила більш як двісті гектарів хвойного лісу* (Ольга Ковалева. 10.09.2020).

4. «Природа як фон життєдіяльності та відпочинку людини, супровід її психо-емоційного стану». Наприклад, у соціальній мережі Інстаграм більшість користувачів робить позитивно марковані коментарі: *атмосферна місцевість; чудове місце; осінь золота; теплий, осінній день; приємний дотик вітру* тощо, які промовисто наголошують не стільки на красі природи, скільки на настроях та уподобаннях людини.

5. «Природа як засіб реклами». Це абсолютно нова ознака, притаманна текстам соціальних мереж, яка в художніх текстах та матеріалах друкованих ЗМІ не зафіксована, наприклад: *Осінь – яскрава і надихаюча пора. Спеціально для тих, кому не терпиться насолодитися останніми теплими днями і буйством фарб, зібрали 5 прекрасних місць для подорожі восени. Наповніть термос гарячим чаєм і вирушайте в осінню пригоду!; Рачейський бор – дуже атмосферне і містичне місце! Живучи в місті, просто необхідно перезавантажуватися від його суєти, наповнивши себе енергією такого сильного лісу й золотої осені!*

Концептосфера «природа» є базовою в концептуальній картині світу людини. Вона відображає багатовіковий досвід етносу у вигляді загально-універсальних та культурно-специфічних уявлень про природні явища. Відповідно, семантичне навантаження окреслених вище тематичних груп залежить від особливостей авторського світогляду, а також від соціально-економічних та екологічних умов життя, тобто на розмежування концептів за функціональним навантаженням впливають як суб'єктивні, так і об'єктивні чинники.

Змістовий аспект концептосфери «природа», пов'язаний з екологічними питаннями, репрезентований словами з префіксом *еко-*: *екоактивістка, екофрендлі, екокомунікації*,

екоблогерка («Чому всі говорять про екологію?»), *екозамінники*, *екологічний тренд* («Екологія для експортерів»), які в контексті подекуди супроводжують номінації природних та соціальних реалій. Такі слова є абсолютно новими для нашої мови, їхній потенціал зумовлений кількома чинниками: по-перше, це модно, оскільки нині значна частина представників суспільства свідомо або несвідомо намагається продемонструвати свою любов до природи, наприклад, купуючи екологічно чистий товар, про що часто йдеться в дописах; по-друге, це один із провідних напрямків охорони навколишнього середовища, який започаткували екоактивісти, що безумовно, на часі.

Серед номінацій концептів природи найбільш репрезентативними виявилися слова *земля* й *ліс*, конотація яких залежить від екстралінгвальних чинників – суспільно-екологічного контексту. До складу концепту «земля» входять такі когнітивні ознаки:

- **«планета»:** *Земля – наш дім; Земля в обіймах Сонця; Спільним домом для нас всіх є Земля* («Ліс – наше багатство»); *Злови зв'язок із Землею* («Година Землі – 2018»);
- **«природний ресурс»:** *Земля, на якій росте ліс* («10 фактів...»); *Головними причинами масштабних пожеж і пилових бур в Україні є розорювання земель і видобуток нафти* («Пиллові бурі, смог ...»);
- **«природний простір»:** *Українцям найважливіше, аби землею володіли саме українці, а подальша доля землі: лісів, лук, долин, річок – мало хвилює суспільство* («Ринок землі та охорона природи»);
- **«рідний край»:** *Земля наша чарівна і благодатна. Краса нашої землі, скарби її природи є найкращим бальзамом для душі і ліками для тіла* («Це моя Україна»);
- **«божественне начало, земля – мати»:** *Ідеї шанування певних днів календаря за природними ознаками нашої благодатної землі* («Це моя Україна»); *Навіть земля родить хліб для людей* (Степан Занько. 22.09.2020). Варто зазначити, що політична ситуація в країні зумовила поєднання сакральних мотивів з воєнними, що, здавалося б, узагалі неможливо: *Святу землю кров'ю кроплять* (Наталія Крісман. 05.02.2020). Спостерігаємо своєрідну ретроспекцію, повернення в художній світ другої половини ХХ ст., для якого актуальним був мотив закривавленої землі та кривавого неба. Згадаймо, наприклад, твори М. Стельмаха: *земля – розмелена танками, збита машинами, стоптана копитами* (Stelmakh). У романі Г. Тютюнника «Вир» сира земля зцілює пораненого бійця від болю: *...І тільки сира земля мені рани студить* (Тютюнник 43). А О. Гончар у романі «Людина і зброя» в контексті тяжких воєнних часів наголошує на одвічному призначенні землі бути годувальницею: *...Земля – не полігон. Земля – це нива, щоб сіяти...* (Honchar 309);
- **«товар, ринок»:** *Земля, на якій росте ліс – теж товар, який більше не виробляють, і її вартість продовжує зростати* («10 фактів...»); *Від «сірого» до «білого» ринку землі* («Діалог про землю»).

В аналізованих текстах номінації концепту «земля» поєднуються зі словами, серед яких багато економічних та політичних термінів, – *реформа, законопроект, купівля, викуп, торгівля, кредит, експлуатація, розорювання, ринок* та ін., що спричинено жвавим обговоренням у суспільстві «Законопроекту про ринок сільськогосподарської землі». Автори дописів для вираження власної позиції з цієї теми та привернення уваги суспільства обирають неоднозначні заголовки: «Земельна трагікомедія на старті?», «Діалог про землю: чи почує держава селян і фермерів?».

Широка репрезентативність мікроконцепту «ліс» у соціальних мережах зумовлена передусім соціально-екологічними проблемами ХХІ ст. Загалом у мові соціальних мереж ліс постає як:

- **«природний простір»:** *Зразу за селом почався сосново-дубовий ліс із піщаним ґрунтом* («У гості до оленів». 20.09.2020); *Тут збереглися такі вразливі оселища, як світлі дубові ліси, вербові ліси та чагарники вздовж річок* («Друзі...». 17.09.2020);

- **«природний ресурс, умова життя людини»:** *Ліс* – це і робочі місця, заробіток, догляд, туризм. *Ліс* дозволяє жити мешканцям сіл та малозабезпеченим верствам населення за рахунок його дарів – ягід, грибів, лісових лікарських трав («Йдіть ви лісом, панове!»);

- **«елемент гідросфери та атмосфери»:** Треба віддати шану мовчазному герою, що десятиками й сотнями років героїчно веде боротьбу із забрудненням повітря, – несподівано, *лісу*; *Ліси* випаровують частину води й підвищують проникність ґрунту, завдяки чому вода не стікає одразу до водойм («б дивовижних фактів...»);

- **«сировина»:** *Ліс* продовжує, як і століття тому, «віддавати» нам головне багатство – деревину («Ліс – наше багатство»); Широке обговорення не завжди гарантує позитивний результат, як у випадку із законом про мораторій на вивіз *лісу-кругляка* («Ліс рубати...»).

Сьогодні суспільство стурбоване двома основними проблемами, пов'язаними з лісовим господарством: вирубування дерев та пожежі. Відповідно, номінації концепту «ліс» в контекстуальних умовах поєднуються з іменниками *рубка*, *фрагментація*, *пошкодження*, *загибель*, *жертва*, *полум'я*, *попіл*, *вогонь*, *пустка* тощо (*Полум'я лісових пожеж* вогняним катком котиться Каліфорнією («Лісові пожежі...»)) та дієсловами *рубати*, *продати*, *горіти*, *деградувати*, *вирізати*, *рідіти*, *згоріти* тощо (*Лісосмуги горять* внаслідок випалювання трави й стерні, *вирубуються* на дрова і всіма способами *деградують* («Лісова галузь...»)). Соціальні мережі та блоги рясніють гаслами, сповненими хвилювання: *Врятуймо Карпати!*; *Карпати їдуть у Європу!*; *Нам не треба безвіз, нам треба наш ліс!*; *Євросоюз хоче вирізати лісу!* («Все про вирубку лісів»). У наведених прикладах слово *Карпати* символізує український ліс як національну цінність, яку вивозять із території України. Для підсилення своїх думок автори дописів часто використовують знак оклику.

У матеріалах, які інформують про лісові пожежі й мають відповідні назви («Земля у вогні», «Втрачений рай. Австралія в полум'ї», «Сибірські ліси у вогні» тощо), концепт «ліс» стає важливим засобом актуалізації глобальної проблеми, що поширюється далеко за межі країни.

Щодо способів вербалізації концептів природи, в аналізованих текстах, крім номінативних, було виділено низку зображально-виражальних засобів, наприклад:

- **епітети:** *щира земля* («Це моя Україна»); *мальовничі Карпатські хребти* («Говоримо “вголос”». 12.09.2020); *дикі закутки лісу* («Лісова галузь...»);

- **метафори:** *зелені пустелі, квітучий рай – земля* («Збережемо природу»); *полум'я лісових пожеж вогняним катком котиться Каліфорнією* («Лісові пожежі...»); *лісють Карпати* («Все про вирубку»); *Земля стогне від горя й гніву*; *Стогне земля, волає про порятунок* («На Київщині...»); *у природи чисте серце; оселилася осінь у нас з доброзичливим теплом і соковитими фарбами; подих осені; у зоряний плащ щільніше закутавшись, вечір до ночі поспішає невидимкою* (Інстаграм);

- **антитеза:** *Мертва деревина – живі ліси* («Лісова галузь...»);

- **перифраз:** *легені планети, зелене золото* (про ліс) («Ліс – наше багатство»);

- **порівняння:** *Років п'ять тому бачили бика з рогами як дерево* («Друзі...». 20.09.2020); *Небо переливається, мов веселка* (Інстаграм).

Крім того, для текстів соціальних мереж характерні трансформовані фразеологізми, прислів'я та приказки, які спонукають задуматися над нищівною поведінкою людства, наприклад: *Чим далі в ліс, тим менше дерев* (Віталій Мазур); *Ліс рубують – гроші летять* («Сибірські ліси»); *Рубати не можна? Не можна рубати?* («Все про вирубку»).

Отже, структурне та змістове багатство концептосфери «природа» в соціальних мережах зумовлене світоглядними позиціями мовців, суспільно-екологічними та політичними умовами життя. Амбівалентні концепти репрезентовані, з одного боку, позитивно, як гармонійний світ, що загалом відповідає традиційному уявленню «природа – життя», з іншого, – негативно, коли сприйняття їх як просторових реалій перетинається з реаліями війни в країні й усвідомленням екологічної загрози. У такому випадку вони стають засобом актуалізації суспільних проблем. Крім того, мовці їх наділяють естетичною, гедоністичною та інформаційною функціями.

Нові когнітивні ознаки у структурі аналізованої концептосфери пов'язані зі сприйняттям природи як фону життєдіяльності та відпочинку людини, супроводу її психо-емоційного стану, а також як засіб реклами. Вони засвідчують динамічні процеси в національній мовній свідомості.

Перспективою дослідження вважаємо компаративний аналіз репрезентації концептів природи на матеріалі соцмереж у двох споріднених і неспоріднених мовах (наприклад, української і польської, української і англійської) з огляду на різний соціокультурний контекст відповідних етносів.

Література

Dyshliuk, Inna. *Leksyko-semantychne vyrazhennia kontseptu «pryroda» u poetychnii movi Liny Kostenko* (Lexical and semantic expression of the concept “nature” in the poetic language of Lina Kostenko). Diss. Kharkiv, 2002. Print.

Pryhodii, O. “Vidtvorennia kontseptualnoi oznaky sontse yak skladnyka yadernoho kontseptu pryroda u tvorakh suchasnykh ukrainskykh pysmennykiv ta yikh anhlomovnykh perekladakh (Reproduction of the conceptual feature of the sun as a component of the nuclear concept of nature in the works of modern Ukrainian writers and their English translations)”. *Vostochno-Evropeiskyi nauchnyi zhurnal. Fylolohycheskye nauky* (Eastern European Scientific Journal. Philological sciences) 53/9 (2020): 58-61. Print.

Serebrianska, Iryna, and Tetiana Zavorotko. *Movna reprezentatsiia kontseptiv pryrody u tekstakh drukovanykh ZMI* (Linguistic representation of the concepts of nature in the texts of the print media). *Filolohichni traktaty* (Philological treatises). Sumy: SumDU 4/3 (2012): 102-109. Print.

Serebrianska, Iryna. “Kontseptosfera “nezhyva pryroda” v movi ukrainskoi prozy druhoi polovyny XX st. (Conceptual sphere “inanimate nature”: in the language of Ukrainian prose of the second half of XX century)”. Diss. Kharkiv. Kharkiv national pedagogical U, 2010. Abstract. Print.

Tabakova, H. Kontsept «pryroda» v strukturi khudozhn'oho svitu lirychnoi prozy (The concept “nature” in the structure of the artistic world of lyrical prose). *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Filolohichni nauky* (Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Series: Philological Sciences) 2 (2014): 45-55. Print.

Список використаних джерел

Hovorymo «vholos» (We speak “aloud”). URL: <https://www.facebook.com/groups/govorymovgolos>.

Honchar, Oles. *Tvory: v 7-my tomakh. T. 4* (Works: in 7 volumes). Kyiv: Dnipro, 1987–1988. Print.

Druzi Seimskoho landshaftnoho parku (Friends of the Sejm Landscape Park). URL: <https://www.facebook.com/rlp.seimskiy>.

Stelmakh, Mykhailo. *Tvory: v 7-my tomakh* (Works: in 7 volumes). Kyiv: Dnipro, 1982–1984. Print.

Sumy s'ohodni (Sumy today). URL: <https://www.facebook.com/sumytoday>.

Sumski zhurnalisty (Sumy journalists). URL: <https://www.facebook.com/groups/1378777195705100>.

Suspilne Sumy (Public Sumy). URL: <https://www.facebook.com/suspilne.sumy>.

Tiutiunyk, Hryhorii. *Tvory: v 2 tomakh. T. 1* (Works: in 2 volumes). Kyiv: Dnipro, 1970. Print.

Tse moia Ukraina (litnia mandrivka vid richky Oril do Shatskykh ozer) (This is my Ukraine (summer journey from the river Oryol to the Shatski lakes)). URL: <http://blog.i.ua/user/885869/2033845/>.

Tsentr dozvillia molodi (Youth Leisure Center). URL: <https://www.facebook.com/groups/sumy.molodngo>.

GREEN DESERTS OR FLOWERING PARADISE: THE CONCEPTUAL SPHERE OF NATURE THROUGH THE PRISM OF THE LANGUAGE OF SOCIAL NETWORKS

Irina Serebrianska

Department of Applied Linguistics, Nizhyn Gogol State University, Ukraine

Abstract

Background: The problem of representation of the concepts of nature is one of the most important for the Ukrainian ethnos due to its traditional natural philosophy. Nowadays, there is no works devoted to the verbalization of the conceptual sphere “nature” in social networks, which demonstrate the dynamics of processes in the linguistic consciousness of the ethnic group. Accordingly, our scientific work is relevant.

Purpose: The purpose of the article is to analyze the linguistic means of representation of the conceptual sphere “nature” and its cognitive signs, to identify current problems of modern society related to the environment.

Results: The conceptual sphere “nature” is one of the main in the conceptual picture of the world. It reflects the experience of the ethnos in the form of general-universal and cultural-specific ideas about natural phenomena. The conceptual sphere “nature” in the discourse of social networks has three thematic groups: 1) nature as a space of life, ecosystem; 2) nature as a standard of beauty and harmony; 3) nature as a chaos of life, ecological threat, natural disaster; 4) nature as a harmonious accompaniment to the emotional state of a person, the background of his life and rest; 5) nature as a means of advertising. It depends on the author’s worldview, socio-economic and ecological conditions of the life of the modern person.

Discussion: Concepts of nature in social networks are ambivalent: on the one hand, they are positive, as a harmonious world (“nature is life”); on the other hand – negative, when there is an intersection of nature as spatial realities with the awareness of some ecological threats. They become a means of actualizing social problems. Modern speakers also use them for aesthetic, hedonistic, informational purposes and as a means of advertising. New cognitive signs are “nature as a harmonious accompaniment to the emotional state of a person and the background of his life and leisure”, and “nature as a means of advertising”. They testify dynamic processes in the language consciousness. The perspective of the research is a comparative analysis of the concepts of nature (Ukrainian and Polish, Ukrainian and English) according to the different socio-cultural context of the appropriate ethnic groups.

Key words: conceptual sphere “nature”, concept, the language of social networks, cognitive sign.

Vitae

Irina Serebrianska is Doctor of Philology, Associative Professor, Professor of Department of Applied Linguistics at Nizhyn Gogol State University. Her areas of research interests include cognitive linguistics, linguoculturology, discourse studies, lexical semantics.

Correspondence: serebrianska@ukr.net

Надійшла до редакції 21 лютого 2021 року
Рекомендована до друку 8 березня 2021 року